

УДК 347.4

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION OF UKRAINE ON THE CONTRACT FOR TRAVEL SERVICES

Гейнц Р.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті аналізується нормативне регулювання договору про надання туристичних послуг. Висвітлено тенденції розвитку законодавства щодо даного договору. Особлива увага приділяється дефініції договору про надання туристичних послуг.

Ключові слова: договір про надання туристичних послуг, туристична послуга, туристичний продукт, турист, туроператор, турагент.

В статье анализируется нормативное регулирование договора о предоставлении туристических услуг. Освещены тенденции развития законодательства по данному договору. Особое внимание уделяется дефиниции договора о предоставлении туристических услуг.

Ключевые слова: договора о предоставлении туристических услуг, туристическая услуга, туристический продукт, турист, туроператор, турагент.

The article analyzes the regulation contract for travel services. Examines tendencies of development legislation relating to this contract. Particular attention is paid to the definition of contract for travel services.

Key words: contract for travel services, tourism services, tourism product, tourism, tour operator, tour agent.

Постановка проблеми. Сфера туризму охоплює різноманітні суспільні відносини, які виникають між туроператорами та іншими суб'єктами, що надають послуги перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійні чи інші туристичні послуги, між туроператорами та турагентами, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, між туроператорами та фізичними особами в інтересах яких здійснюється туристична діяльність (туристами). Належне функціонування окресленого кола суспільних відносин неможливе без наявності відповідної нормативної бази та правових засобів, які при цьому застосовуються. Як зазначає В. І. Цибух, «від стану правового забезпечення в Україні в цілому і правового забезпечення функціонування туристичної індустрії зокрема залежить і існування туризму в Україні» [1, с. 82].

Цивільно-правовим засобом, яким опосередковуються відносини між туроператорами та туристами сьогодні є договір на туристичне обслуговування. У зв'язку з цим виникає питання щодо відповідності нормативної розробленості договірної конструкції надання туристичних послуг ринковим вимогам сьогодення, адже регулюючи суспільні відносини, наділяючи їх учасників правами та обов'язками, встановлюючи відповідальність за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань, відповідні правові норми надають цим відносинам стабільності та впорядкованості. Саме цим і обумовлюється актуальність даного дослідження.

Стан дослідження. Договірному регулюванню відносин присвячені праці таких відомих науковців, як В. В. Луць, В. В. Васильєва, О. А. Беляневич, В. С. Мілаш та інші. Договір про надання туристичних послуг, як різновид споживчого договору, досліджувався Марією Гуди-

мою у дисертації «Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг» (2011 р.). Окремі аспекти правового регулювання відносин у сфері туризму були предметом дослідження В. Резникової [2], Ю. Коросташивець [3]. Предмет договору про надання туристичних послуг на дисертаційному рівні сьогодні в Україні досліджується Мирославою Гудимою. Водночас питання, пов'язані із формуванням нормативного регулювання даної договірної конструкції, не були предметом особливої уваги вчених-правників.

Метою статті є дослідження становлення, розвитку та сучасного стану законодавства України про договір, яким опосередковуються відносини з надання туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу. Базовим нормативно-правовим актом, що регулює договірні відносини в Україні є Цивільний кодекс України [4]. Спеціальним нормативно-правовим актом у царині договірної регулювання відносин у сфері туризму є Закон України «Про туризм» [5], який було прийнято 15 вересня 1995 року (далі – Закон). Структурно Закон складався з 10-ти розділів та 33 статей.

В Законі туристичні послуги визначалися як послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів, а туристичний продукт – як комплекс туристичних послуг, необхідних для задоволення потреб туриста під час його подорожі.

Закон містив визначення понять «тур» та «туристський ваучер (путівка)». Відповідно до Закону туристський ваучер (путівка) – документ, що підтверджує статус особи або групи осіб як туристів, оплату послуг чи її гарантію і є підставою для отримання туристом або групою туристів туристичних послуг, а тур – це туристична подорож (поїздка) за визначеним маршрутом у конкретні терміни, забезпечена комплексом туристичних послуг (бронювання, розміщення, харчування, транспорт, рекреація, екскурсії тощо).

Безпосередньо договірному регулюванню відносин був присвячений розділ V Закону «Порядок укладання договорів (контрактів) суб'єктами туристичної діяльності, їх права та обов'язки». Відповідно до абз. 1 ст. 18 Закону «договір (контракт) на надання туристичних послуг укладається між суб'єктами туристичної діяльності, а також між ними та споживачами туристичного продукту (туристами)». Форма договору визначалася письмова. Договір (контракт) між суб'єктом туристичної діяльності і туристом або групою туристів вважався укладеним з моменту оплати вартості туру та видачі туристу чи керівнику групи туристського ваучера. Відповідно до ст. 19 Закону підставою для отримання туристом або групою туристів обумовлених договором (контрактом) послуг та документом, що визначає їх статус, є туристський ваучер.

Закон не містив дефініції договору, однак щодо його найменування, то йшлося про договір на надання туристичних послуг, а не про договір на туристичне обслуговування. За моментом набрання чинності, договір відносився до реальних.

Комплексний аналіз норм, які регулювали договірні відносини свідчить, що в Законі знайшла відображення загальна тенденція тогочасного договірної регулювання, адже на момент прийняття Закону чинним був Цивільний кодекс УРСР від 17.03.1963 року.

Нова редакція Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 р., яка набула чинності 01.01.2004р., (далі – Закон про туризм) [6] складається з 8-ми розділів та 37 статей. Дана редакція містить багато новел, у тому числі щодо договірної регулювання відносин у сфері туризму. З Закону про туризм вилучаються поняття тур, туристський ваучер (путівка), туристичні послуги, натомість до-

дається визначення понять «характерні туристичні послуги та товари» та «супутні туристичні послуги та товари», змінюється дефініція туристичного продукту.

В новій редакції туристичний продукт визначається як попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо).

Норми, які визначають поняття договорів, що застосовуються у сфері туризму та їх правове регулювання містяться у розділі IV «Організація туристичної діяльності». Безпосередньо договору на туристичне обслуговування присвячена стаття 20 Закону про туризм.

Відповідно до цієї статті за договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, турагент) за встановлену договором плату зобов'язується забезпечити надання за замовленням іншої сторони (туриста) комплексу туристичних послуг (туристичний продукт).

Аналіз нової редакції в цілому і, зокрема, статей 20-22 дає підстави констатувати про наявність позитивних змін в правовому регулюванні договірних відносин, що складаються між суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність та особами, в чиїх інтересах вона здійснюється. Законом визначено інформацію, яка повинна бути надана споживачеві до укладення договору на туристичне обслуговування та інформацію, яка повинна бути надана споживачеві до початку надання туристичних послуг, визначено обставини за наявності яких допускається зміна умов договору. Однак, позиція законодавця не завжди видається послідовною, наприклад, щодо найменування договору. Нова редакція Закону про туризм набула чинності одночасно з Цивільним кодексом України, яким вперше на нормативному рівні закріплено поняття договору про надання послуг, однак, на відміну від редакції 1995 року, договір, що укладається між туроператором (турагентом) та туристом іменується договором на туристичне обслуговування. При цьому в абз. 2 ст. 20 Закону про туризм зазначається, що до договору на туристичне обслуговування застосовуються загальні положення договору про надання послуг, якщо інше не передбачено законом та не суперечить суті зобов'язання.

Зважаючи на те, що класифікації цивільно-правових договорів, які пропонуються в навчальній на науковій літературі, у своїй системі не містять договорів обслуговування [7, с. 326-365], а також те, що Цивільний кодекс України також не містить норм щодо правового регулювання договорів обслуговування, позиція авторів Закону про туризм в частині найменування досліджуваного договору видається недостатньо обгрунтованою.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг» № 4385-VI від 9 лютого 2012 року [8] статтю 20 «Договір на туристичне обслуговування» було викладено в новій редакції. Дана редакція набула чинності 7 березня 2012 року.

Можна зазначити, що нова редакція даної статті в цілому відповідає підходу до надання послуг у сфері туризму, який викладено в Директиві Ради 90/314/СЕС «Про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне» [9].

Відповідно до абз. 1 ст. 20 Закону про туризм за договором на туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста) комплекс туристичних послуг (туристичний продукт), а турист зобов'язується оплатити його.

З огляду на те, що туристичні агенти (турагенти) – це суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють по-

середницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, договірні відносини між туроператорами та турагентами повинні регулюватися одним із посередницьких договорів. Підтвердженням цьому є норма абз. 14 ст. 20 Закону про туризм в якій йдеться про агентський договір, а також інші договори укладені між туроператором та турагентом. Такими договорами можуть бути договір комісії чи договір доручення.

У чинній дефініції договору на туристичне обслуговування словосполучення «зобов'язується забезпечити надання» замінено на «зобов'язується надати», що є логічним продовженням правової моделі за якою сторона договору, яка організовує та забезпечує створення туристичного продукту бере на себе відповідне зобов'язання. Адже словосполучення «забезпечити надання» за своїм змістовим навантаженням тотожне «створити належні умови для надання» і, залежно від обставин, може мати різний зміст. Наприклад, створення суб'єктом туристичної діяльності умов для реалізації туристом свого права на отримання від безпосередніх послугонадавачів тих послуг, які визначені договором або гарантія суб'єкта туроператора в наданні туристичних замовлених послуг.

Заслуговує на увагу те, що в легальному визначенні договору на туристичне обслуговування відображено посередницьку діяльність турагента, позаяк законодавець зазначає «туроператор може укладати договір як безпосередньо, так і через туроператора». Таким чином, турагент у такій договірній конструкції не виступає стороною договору. Прав та обов'язків за укладеними з туристом договором на туристичне обслуговування набуває саме туроператор. З огляду на те, що правовідносини, які виникають з укладеного договору на туристичне обслуговування мають складну структуру, визначення правової природи обов'язку суб'єкта туристичної діяльності є дуже важливим питанням. Від відповіді на нього залежать підстави відповідальності останнього перед туристом за порушення свого обов'язку. З огляду на викладене, відповідні редакційні зміни є позитивними.

Щодо найменування договору, то слід погодитися з М. М. Гудимою, яка зауважує некоректність закріпленого в чинній редакції Закону про туризм найменування договору на туристичне обслуговування і пропонує іменувати договір, що укладається між турагентом і туристом «договором про надання туристичних послуг» і застосовувати таку назву у відповідному законодавстві [10, с. 7].

Предметом договору в чинній редакції Закону про туризм є комплекс туристичних послуг, який ототожнюється з поняттям туристичного продукту. Варто звернути увагу і на те, що навчальній спеціалізованій неюридичній літературі зазначається: «туристський продукт – комплексне поняття, що охоплює три основні види можливої пропозиції туристського підприємства на ринку: тур, туристсько-екскурсійні послуги та туристські товари» [11, с. 232].

На думку В. Резникової, «туристичний продукт завжди тлумачиться як «комплекс туристичних послуг», проте «комплекс» – це завжди щось більше, ніж сума елементів, які його складають» [2, с. 68].

Аналіз легального визначення поняття туристичного продукту свідчить, що туристичний продукт характеризується низкою ознак, які слід розглядати лише в сукупності:

- 1) туристичний продукт поєднує не менше двох туристичних послуг;
- 2) однією з цих послуг обов'язково є послуга перевезення або послуга розміщення;
- 3) обидві послуги реалізуються за встановлену плату;
- 4) до складу туристичного продукту можуть входити інші туристичні послуги, не пов'язані з розміщенням та перевезенням.

Тому, можна зробити висновок, що предмет договору про надання туристичних послуг є складним, оскільки

охоплює щонайменше дві або більше послуги, однією з яких є послуга перевезення або послуга з розміщення. Кожна послуга, що охоплюється предметом договору має свої особливості і може бути об'єктом окремого договірного зобов'язання. Разом з тим, їх об'єднує те, що вони необхідні для задоволення потреб туриста, які виникають при здійсненні ним туристичної подорожі.

Власне кажучи, формулювання дефініції договору про надання туристичних послуг через термін «туристичний продукт» потребує конкретизації предмета даного договору.

В літературі щодо предмету даного договору висловлювалися різні погляди. «Предметом регулювання договору на туристичне обслуговування є туристичні послуги та процес їх надання» [12, с. 120]. Дослідивши такі поняття як «туристична послуга» та «туристичний продукт» на законодавчому та науковому рівнях, Ю. Коросташивець зазначає, що «формою виразу туристичного продукту є товар, а туристичної послуги – безпосереднє використання товару, вживання його споживчих властивостей» [3, с. 108]. Слушною з цього приводу видаються наукові погляди В. Резникової, яка вважає, що «основою такого бачення є перенесення окремих економічних категорій на правову площину без розмежування аналізу економічної і правової природи відповідних природних явищ» [2, с. 69].

Досліджуючи предмет договору про надання туристичних послуг, М. М. Гудима приходять до висновку, що в такому договорі йдеться про цілісний предмет договору, який науковець іменує комплексною туристичною послугою. «Елементами предмета договору про надання туристичних послуг, – зазначає М. М. Гудима, – є перелік усіх туристичних послуг, що входять в загальну ціну, та якість туристичних послуг» [10, с. 8]. Зважаючи на викладене, предметом договору про надання туристичних послуг є не менше двох туристичних послуг, однією з яких є послуга перевезення або розміщення, які реалізуються за визначену плату. Однак, твердження про те, що якість послуг є елементом предмета договору потребує додаткової аргументації, позаяк «вимоги до якості послуг окреслені у чинних національних стандартах, запроваджених із метою захисту споживача від несумлінних постачальників турпослуг. У закордонних країнах ці вимоги є досить суворими, особливо стосовно послуг готелів, підприємств харчування, транспорту, екскурсійних бюро» [13].

Позитивно слід оцінити авторську дефініцію досліджуваного договору М. М. Гудими, яка запропонувала викласти ч. 1 ст. 20 Закону про туризм в такій редакції: «За договором про надання туристичних послуг одна сторона (туроператор, який укладає договір безпосередньо або через турагента) зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (туриста або іншого замовника) комплексну туристичну послугу, а замовник зобов'язується оплатити її» [10, с. 14]. Однак формулювання дефініції договору про надання туристичних послуг через поняття комплексна туристична послуга, як і через поняття туристичний продукт потребує його конкретизації.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що законодавче забезпечення договірних регулювань відносин з надання туристичних послуг з моменту прийняття Закону України «Про туризм» зазнало якісних змін. Однак, не можна стверджувати, що таке регулювання на сьогодні є досконалим. Насамперед, це стосується найменування даного договору, яке слід змінити на «договір про надання туристичних послуг». Водночас подальшого теоретичного дослідження і закріплення на законодавчому рівні потребує поняття «туристична послуга», адже наукові дефініції на сьогодні суттєво різняться між собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цибух В. Державне регулювання у сфері туризму в Україні // Статистика України. – 2005. – № 1. – С. 80–84.
2. Резнікова В. Туристичний продукт: товар чи послуга // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 10. – С. 64–69.
3. Коросташивець Ю. Спільні та відмінні риси понять «туристична послуга» та «туристичний продукт» за законодавством України та інших держав / Ю. Коросташивець // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 7. – С. 105–108.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Про туризм: Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.
6. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. в редакції Закону № 1282-IV від 18.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – ст. 180.
7. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Бондар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін. ; за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
8. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг»: Закон України № 4385-VI від 09.02.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4385-17>.
9. Про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне : Директива Ради 90/314/ЄЕС від 13.06.1990 р. // Офіційний вісник Європейських Співтовариств. – 23.06.1990. – С. 59–63.
10. Гудима М. М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М. М. Гудима. – К., 2012. – 20 с.
11. Організація туризму: підручник / І. М. Писаревський, С. О. Погасій, М. М. Поколюдна та ін.; за ред. І. М. Писаревського. – Х. : ХНАМГ, 2008. – 541 с.
12. Науково-практичний коментар до Закону України «Про туризм» / А. Т. Матвієнко, І. В. Приячук, М. А. Лесик, В. В. Андрейцев. – К. : Науково-дослідний інститут туризму та курортів, 2006. – 212 с.
13. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. – К. : Знання, 2008. – 661 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/15840720/turizm/mizhnarodniy_turizm_i_sfera_poslug_-_malska_mp.